

Čo počúva Ladislav Kováč

Hudbu mám rád. Ak by som mal použiť francúzske odlišenie *amateur* (milovník) *versus* *amant* (milenec), považujem sa skôr za toho druhého. Ako starnem, moja závislosť na hudbe sa silno, nelineárne, zvyšuje; možno sa zanedlho bez artikulovanej reči, počúvanej i vyslovovanej, celkom zaobídem. Hudba – treba ale dodať, že aj zvuky prírody, šum stromov, vtáčie štebotanie, žblnkot potokov, šplechot morských vln – mi už skoro celkom postačujú; desivá inflácia hovoreného a písaného slova ma ťaží stále viac. A je tiež čas začať myslieť na koniec – túžim po tom, aby mi bolo dopriate zomrieť pri počúvaní hudby. Napríklad pri 1. symfónii E dur Alexandra Skrjabina alebo 2. celovom koncerte D dur Josepha Haydna.

Milenec som štandardný, tuctový. Najbližšou je mi hudba baroka, najmä talianskeho. Potom Mozart. Či Haydn vari ešte viac: Mozart je demokratický, všefudový, v Haydnovi cítim – a ctím – eleganciu aristokrata. Mám záľubu v dielach ruských skladateľov 19. storočia; potešenie mi poskytuje ich vyvážená kombinácia pátosu a sentimentality (ktorú u Čajkovského Milan Kundera zhadzuje ako gýč). Čímsi podobným ma priťahujú aj severskí skladatelia Jean Sibelius a Edvard Grieg. Akustický zážitok mi zosilňujú vnemy iných zmyslov. Chuťové: roky mám obyčaj aspoň raz do mesiaca stráviť skoro celú noc počúvaním Euroclassic nocturno na rádiu Devín (keď som s tým začal, bola to France Musique, neskôr Österreich Eins), pričom zároveň popíjam kvalitnú whisky alebo červené víno. Vizuálne: rád mám operu. A to aj v úprave pre film a televíziu. Nielen z dielne Franka Zeffirelliho, ale aj našich umelcov (škoda, že s tým prestali): empatiu s citovým svetom Tatiany z Onegina mi znásobuje herecký výkon Magdy Vašáryovej a vôbec mi nevadí, že Tatianin part spieva niekto iný. V hudbe 20. storočia nesiahajú moja schopnosť vnímania hudby za Janáčka, Brittena a Šostakoviča – zato všetci traja patria k mojim skladateľom najobľúbenejším. Aj ich opery: Janáčkova *Káťa Kabanová*, Brittenov *Peter Grimes*. A najmä Šostakovičov skvost: *Lady Macbeth mčenského okresu*. Oslovujú ma aj poľskí „moderní klasici“, Witold Lutoslawski a Krzysztof Penderecki, aj keď ich vnímam ináč ako ostatných: asi viac „rozumom“ než „citom“. Priťahuje ma ich hľadačstvo nových výrazových možností. V Romanovi Bergerovi cítim ich slovenského súputníka. Na súčasných slovenských skladateľoch ma teší, to, že sa mnohí z nich, po rokoch experimentálnych výbojov, vrátili k tradíciám: rádio Devín má zásluhu na tom, že nám v rámci relácie *Musica Slovaca* umožňuje kontakt s ich dielom.

Ak hovorím o hudbe, mám na mysli klasickú hudbu (ktorá sa niekedy, v Česku a u nás, z nepochopiteľných dôvodov nazýva „vážna“). Počítam k nej aj klasický džez. Slovo „klasický“ chápem v tom význame, ako ho udávajú výkladové slovníky: ako niečo usporiadané, harmonické, ušľachtilé, elitné, patriace do prvej triedy. Preto je pre mňa klasickou aj súčasná hudba, pokiaľ nadväzuje na európsku hudobnú tradíciu, započatú v gotike a renesancii. Konzumná hudba (nazývam ju tak, keďže o jej prijatí masami a o úspechu rozhoduje trh; bežnejšie označenie „populárna“ sa mi nezdá priliehavé, lebo som presvedčený, že ju „ľudu“ vnucuje reklama, móda a tlak na sociálnu konformitu s väčšinovým vkusom) je mi cudzia. Stovky rádiových VKV staníc s ich rytmizovaným

hlukom a znotovaným slaboduchým bl'abotom považujem za znečistenie elektromagnetických vln na zemeguli a za kultúrny úpadok. Slovenský zvyk otravovať návštevníkov kaviarní a reštaurácií nevyžiadanou konzumnou muzikou, ktorá bráni v jedle, pití a najmä v konverzácii, sa mi javí ako necivilizovanosť, ba rovno barbarstvo. Hudba by sa nikdy nemala používať ako kulisa. Hudobné žánre nie sú, samozrejme, prísne oddelené; rád si vypočujem hudobne nápaditú popovú pieseň s inteligentným textom, páčia sa mi niektoré muzikály, vie ma upútať šikovne robený rock. Prečo sa ale hudobná primitívnosť teší toľkej obľube, je mi záhadou. Je to pre mňa, ako biológa, aj výskumná výzva – možno je trochu tiež kľúčom k lepšiemu chápaniu ľudskej prirodzenosti. Veď v USA má hudobný priemysel väčší finančný obrat ako priemysel farmaceutický, a to je čo povedať!

Keď hudobné dielo začnem počúvať, sledujem ho najprv analyticky: ako skladateľ varíruje tému, ako ju presúva z nástroja na nástroj, ako sa mení melodika a dynamika (nie som v tom ale nijaký majster, na analýzu Bacha som nedozrel). Ak ma dielo k sebe pripúta, analýzu postupne opúšťam a v hlave sa mi rozbieha riava voľných asociácií. Až sa dostávam do stavu, ktorý je naraz čímsi ako polospánkom i zároveň zvýšeným, „oceánnym“ vedomím. Neobyčajnosť tohto stavu je pre mňa druhou záhadou. O biológii hudby nevieme skoro nič. Hádam neinvazívne techniky, ktorými dnes neuroveda študuje mozog, nám povedia viac. Jedno už dokázali, a je to v zhode s mojou osobnou skúsenosťou: hudba ovplyvňuje dve rozdielne časti mozgu. Spodnú, evolučne starú, čo rozhoduje o našom emocionálnom nastavení. Hudba nám cez túto časť poskytuje rovnaké zážitky, ako jedlo, sex alebo euforigenné drogy. A hornú, evolučne mladšiu, určenú pre rozvažovanie, reflexiu, dokonca možno tie oblasti v nej, ktoré sú špecifické iba pre ľudský druh. Fascinuje ma zistenie, že stavy navodené hudbou sa podobajú tým, aké vyvolávajú rituálne drogy stredoamerických Indiánov, psilocybin a meskalin: odosobnenie, intenzívny pocit súnalezitosti s inými ľuďmi, ba akési splynutie s vesmírom. Naznačuje to, že máme v mozgu psilocybinové receptory (ktoré ešte len čakajú na objavenie) a ich silná aktivácia robí z nás religiózne bytosti. V tomto zmysle sme nábožní od prírody. S náboženstvom bez zjavenia, ktoré bohov vari ani nepotrebuje. Ilja Zeljenka to tušil, keď kedysi povedal: Boha vymysleli ľudia, ktorým chýba hudobný sluch.

Ako biologický a kultúrny evolucionista som presvedčený, že aj hudba podlieha evolúcii. V jedinej možnej podobe: darwinovskej. V Európe hudba, ostatne ako celá kultúra, urobila najviac darwinovských skúšaní a výberov a preto je evolučne najpokročilejšia. Veď preto ju preberajú iné kultúry. Nie som si však istý, či evolúcia hudby, a umenia vôbec, nedosiahla už svoj strop: príroda vybavila človeka veľkou redundanciou, nadbytočnosťou, no naše potencie vnímania i porozumenia nie sú neobmedzené. Chápem, že nijaký tvorivý umelec nechce napodobňovať predchodcov a chce byť novátorom. Čo však ak už zdatní moreplavci minulosti objavili všetky kontinenty umeleckého prežívania? Veda a umenie, neoddeliteľné dvojčičky, sa v tomto možno zásadne líšia. Ako experimentátor profesiou sympatizujem so svojimi kolegami z umenia v ich hľadaní nového, ale moje dobré úmysly sú mi skoro k ničomu: teším sa z hudby minulosti a obdivujem obrazy starých majstrov. Chcem však veriť, že neobjavené ostrovčeky ešte existujú. Odvážnym prieskumníkom držím palce. Veď iste aspoň technika, akú prináša nezastaviteľná evolúcia vedy, otvára nové možnosti. Minimálne interpretovať staré po novom. Čo však rozhodne odmietam, je paškvil v podobe

„avantgardných“ inscenácií umenia minulosti. Za taký považujem inscenovanie v SND Eugena Onegina nemeckým režisérom Petrom Konwitschnym či Rusalky českým režisérom Jiřím Nekvasilom. Po ich vzhladnutí pridala sa u mňa k otrávenosti z pazážitku náramný súcit so skvelou Adrianou Kohútkovou a ďalšími speváčkami a spevákmi oboch opier, ktorí sa do prehry a odmietnutia publikom dostali ako obeť. Nie som si ani istý, či tu netreba hovoriť o umeleckom zločine – veď ako Čajkovský a Dvořák prídu k tomu, aby sa ich dielo spotvorovalo?

Že klasická hudba poslucháča humanizuje, psychológovia dnes vedia naisto: prináša uvoľnenie napätia, zosilňuje empatiu k ľuďom i živým bytostiam vôbec, navodzuje pocit životného uspokojenia a zmysluplnosti existencie. (Čím netvrdím, že by klasická hudba dokázala nahradiť morálnu výchovu: nacistickí zločinci, ktorí boli milovníkmi klasickej hudby, nám zanechali horkú lekciiu.) Výskumy ale rovnako ukazujú, že komerčná agresívna hudba zvyšuje u individuálneho príjemcu psychické napätie a agresivitu a pri kolektívnom počúvaní vytvára davovú psychózu stotožnenia sa s ostatnými poslucháčmi: my, a odpor k tým, čo tieto zážitky nezdierajú: oni. Evolúcia, biologická i kultúrna, je progresívna, je rastom komplexnosti. Rytmická a melodická simplexnosť a primitivizácia, ktorá charakterizuje dnešnú masovú komerčnú muziku, je bezpochyby evolučným regresom. Prebúdzajú animálne pudy, potlačené či pozmenené kultúrou. Vracia moderných ľudí do evolučnej minulosti, do skupín lovcov a zberačiek – do africkej savany. Naši najbližší biologickí príbuzní, šimpanzy, nemajú ešte schopnosť rozlišovať konsonantné a disonantné tóny, ale rytmické mlátenie do dutých stromov im už poskytuje potešenie. Biologička Jane Goodallová pred viacerými desaťročiami urobila poučné pozorovanie, ako si šimpanzí samec v blízkosti rezervácie kdesi v Afrike získal obdiv samíc a rešpekt iných samcov, a vydobyl si v skupine postavenie dominantného jedinca. Prišiel na to, že impozantné zvuky dokáže vyvolávať gúľaním prázdneho plechového suda.